

FRANSIZLARA AIT KONGO VAPURUNUN OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ FAALİYETLERİ VE ERMENİLER

Durmuş AKALIN*

Özet

Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla birlikte gündeme gelen en önemli sorunlardan biri Ermeni Meselesidir. Bu süreç Fransız İhtilali ile başlamıştır. Gerilemeyle birlikte milliyetçilik önemli bir faktör haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik hareketleri de ilk olarak Rumeli'de kendisini göstermiştir. Osmanlı Devleti Balkanlardaki durumun farkında olsa da hızla gelişen Avrupa nüfuzu karşısında gelişmelerin önünü alamamıştır. Gerilemeyle birlikte Anadolu'da Osmanlı Ermenileri arasındaki isyan hareketleri de kendisini göstermiştir. Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin en güvendiği milletlerden olsa da yıkılışa doğru yol ayrımına gelinmiştir. Bu araştırma ile Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Ermenilerin Osmanlıdan ayrılışları ele alınmıştır. Bu başlık altında Fransızlara ait Messagerie Maritimes Kumpanyası'nın vapurlarından Kongo vapurunun faaliyetleri incelenmiştir. Kongo Vapuru'nun faaliyetleri ile bu göç hareketinin mahiyeti ve Avrupa devletlerinin bu işin neresinde oldukları araştırılmıştır. Araştırma 1890'lı yıllarda kendisini fazlasıyla gösteren bu göç dalgasında Kongo Vapuru'nun hikâyesini gün yüzüne çıkarmayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Messagerie Maritimes, Kongo Vapuru, Osmanlı Devleti, Ermeniler, Mersin.

Abstract

Armenian issue emerged with the decline of the Ottoman Empire is a problem. This issue by the French Revolution began. Nationalism has become a major problem by the Ottoman withdrawal. Nationalism manifested itself for the first time in Rumelia. Ottoman Empire was aware of the nationalism problem in Rumelia, tough can not do anything. Rebel movements began to appear in Ottoman Anatolia by withdrawal. Armenians of the Ottoman Empire was one of the most trusted people but something was changing. This study examines corruption of Ottoman-Armenian relationships. At the same time this article examines Kongo Ferry's activity in East Mediterranean. This ferry belonging to French and French was very active in the Mediterranean. This study examines the Armenian migration and foreigners position in this issue. This study focus to understand the story of Kongo Ferry and its activity in 1890's in Ottoman Sea too.

Key Words: Messagerie Maritimes, Kongo Ferry, Ottoman State, Armenians, Mersin.

Giriş

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin en zor dönemlerinden biri oldu. Fransız İhtilali'nin etkisiyle birlikte önce Fransa ardından da tüm Avrupa'yı etkileyen gelişmeler Osmanlı Devleti'ne de sirayet etti. Hem içerideki isyanlar ve kargaşa hem de dış baskılar ve sık sık kendini gösteren savaşlar devletin kaynaklarını ve gücünü eritmeye başladı. Her ne kadar XIX. yüzyıl içinde yaşanan bu gelişmelere set çekmek için bir dizi teşebbüs devreye sokulsa da istenilen neticeler gerçekleşmedi. Bu yüzden de Osmanlı Devleti'nin kendine özgü düzeni, Avrupa'dan gelen ve kendini dayatan yeni düzen karşısında aşınmaya başladı. Aşınma ilk olarak sık sık savaşların yaşandığı ve dışarıdan müdahalelere açık bir konumda olan Rumeli'de kendini gösterdi. Her ne kadar Rumeli'de isyanlar bilenen vakalardan olsa da

Fransız İhtilali'nden mülhem ilk isyan Sırp'lar arasında görüldü. Sırp İsyanları Rumeli'deki Osmanlı düzeninin altını oyan ilk girişimdi. Sırp'lar adım adım bağımsızlığa doğru giderken bu defa Yunan İsyanı kendini gösterdi. Yunan İsyanı, Osmanlı Devleti'nde tam bir hayal kırıklığı yarattı. Devletin en çok güvendiği milletlerden olan ve Osmanlı bürokrasisinde ve diplomasinde yer edinen üstelik ticarete de hatırı sayılır bir konumu olan Yunanlıların başlattıkları isyan, düzenin iyice sarsıldığının göstergesiydi. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Edirne Antlaşması'yla gelen Yunanistan'ın bağımsızlığı, devletin kendini toparlama girişimlerinde büyük bir yara açtı. Bu süre içinde Ermeniler arasında bir hoşnutsuzluk olsa da Osmanlı Devleti, nitelikleri ve konumları nedeniyle Ermenilerle daha içli dışlı olmaya başladı. Rumlardan ziyade Ermenilerin itibar sahibi olduğu dönem ise Rus harpleri ile Anadolu'daki düzenin sarsılmasına kadar devam etti.

Osmanlı-Ermeni ilişkilerinin neden bozulduğunu anlamak için hem iç hem de dış faktörleri bir arada değerlendirmek gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla Müslüman ve gayrimüslim nüfusun durumunu iyileştirecek reformların yapılmaması toplumda genel olarak bir huzursuzluk yarattı. Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler ve Kürtler arasındaki çatışmalar da bölge halkının huzursuzluğunu arttırmaktaydı. Tüm bunlar yanında XIX. yüzyılda Ermeniler arasında mezhep mücadeleleri bulunuyordu.¹ Osmanlı Devleti'nde açılan yabancı okulların da Osmanlı millet sisteminin zarar görmesinde önemli etkileri oldu. Bu okullar arasında Beyrut'taki Suriye Protestan Koleji, Merzifon'daki Anadolu Koleji, İstanbul'daki Robert ve Amerikan Kız Koleji, İzmir'deki Uluslararası Koleji, Harput'taki Fırat Koleji, Antep'teki Merkezi Türkiye Koleji ve Van'daki Amerikan Koleji sayılabilir.²

1. XIX. Yüzyılın Sonunda Türk-Ermeni İlişkilerinin Bozulması

Ermeni cemaati 1870'lerden itibaren farklı bir politika takip etmeye başladı. Fikri hazırlık devresi ve millileşme tamamlanmış, sıra artık sorunun uluslararası bir platforma taşınmasına gelmişti. Bu manada 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı önemli bir fırsat olarak değerlendiren Ermeni cemaati, özellikle kilise mensuplarının çabalarıyla bu amacına ulaştı.³ Bu savaş Osmanlı Ermenileri için bir fırsat oldu. Bundan sonra Türkler ve Ermeniler arasında çatışmalar başladı.⁴ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları ise Türk-Ermeni ilişkileri tarihinde bir dönüm noktasıydı. 13 Temmuz 1878 günü imzalanan Berlin Barış Antlaşması'nda Osmanlı Ermenileri ile ilgili 61. madde ileriye dönük yabancı müdahalesini beraberinde getirecekti.⁵ Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi şöyleydi: "*Babiali, Ermenilerin oturdukları vilayetlerin mahalli şartları dolayısıyla muhtaç oldukları ıslahat ve düzenlemeleri gecikmeden yapmayı ve Kürtler ile Çerkezlerle karşı emniyet ve huzurlarını korumayı taahhüt eder ve bu konuda alacağı tedbirleri sırası*

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, dakalin@pau.edu.tr

¹ Ahmet Gündüz, "1893 Yozgat Ermeni İsyanı ve 1915 Tehcirinin Olacağına Dair İpuçları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 16 S:3, 2012, s. 62.

² Celal Öney, "Amerikan Board ve Sason Ermeni İsyanının Amerika'da Propaganda Aracı Olarak Kullanılması", *Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 1 Sayı 1, 2012, s. 213.

³ Haluk Selvi, "Terör Eylemlerine Tarihsel Bir Yaklaşım: Osmanlı Devleti'nde Ermeni Terör Eylemleri ve Yurtdışı Bağlantıları", *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, Vol. 2(1), 2011, s. 43.

⁴ Bilal Şimşir, *Osmanlı Ermenileri*, Bilgi Yayınevi, Türkçesi Şinasi Orel, Ankara, 1986, s. 19-20.

⁵ Yahya Bağçeci, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Anadolu'da Çıkan Ermeni İsyanlarına Karşı Osmanlı Devleti'nin Aldığı Askeri Tedbirler", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2008, s. 318.

geldikçe devletlere tebliğ edeceğinden, adı geçen devletler de bu tedbirlerin tatbikine nezaret edeceklerdir.”⁶

Berlin Antlaşması'na yoğun olarak yaşadıkları Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kendilerine yönelik ıslahat yapılması hükmünün eklenmesini sağlayan Ermeniler, zamanla bu hükmü istismar ederek özerklik elde edebilmek amacıyla 1895 yılından başlayarak Anadolu'nun birçok yerinde ayaklanmalara sebep oldular.⁷ 1878 Berlin Antlaşması'nın imzalanması ile birlikte İngiliz konsolosları Anadolu'ya gelmeye başladı. Ancak bu sırada Osmanlı topraklarına gelen konsoloslar, ilk konsoloslar olmayıp daha önce de belli başlı ticari ve askeri ehemmiyet arz eden şehirlere İngiliz konsoloslar yerleşmişti. Bu defa Anadolu'ya tayin edilen konsolosların vazifelerine, Anadolu'da yaşayan Ermenilere ait reformların tatbiki ile Ermenilerin Kürt ve Çerkezlerle karşı korunup, korunmadığının teftişi ve kontrolü de eklenmişti.⁸ Ermeni Meselesi diye adlandırılan mesele sadece altı vilayette azınlık halinde yaşayan Ermeni halkın bizzat yarattığı bir mesele değildi. Sorunların “*Büyük Devletlerin*” de içinde olduğu ve bir bakıma kendilerinin yarattığı Şark Meselesi'nin Anadolu'daki uzantısı ve önemli bir parçası olduğu görülüyordu.⁹

Berlin Antlaşması'nın 61. maddesiyle yeni bir boyut kazanan Ermeni istekleri, bir süre sonra Ermeni olaylarına sebebiyet verecekti. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin ardından Ermeniler, Rusya ve diğer Avrupa devletlerinin destekleriyle Müslüman Türk ahaliye ve devlete karşı daha organize eylemler içerisine girmeye başladılar.¹⁰ Ermeniler arasında ilk komiteler ise XIX. yüzyılın sonlarında kendini göstermeye başlamıştı. 1887'de Avrupa'da Hınçak Komitesi, 1890 yılında Tiflis'te Taşnak Komitesi'nin kurulması ile Ermenilerin hareketleri daha da hızlandı. Ermeni komiteleri Rusya'da gerekli ortamı bulamadıklarından ve İran'daki faaliyetlerin amaçlarına büyük katkısı olmayacağı hesabıyla Osmanlı topraklarına yönelmişlerdi.¹¹ Büyük çaplı Ermeni olaylarını başlatanlar önce Hınçaklar oldu. Hınçakların organize ettiği başlıca olaylar, Erzurum Olayı, Kumkapı Gösterisi, Sasun İsyanı, Babıali Olayı ve Zeytun İsyanı'dır. Taşnakların organize ettiği başlıca olaylar ise, Osmanlı Bankası Baskını, II. Sasun İsyanı ve Yıldız Suikastı'dır.¹² Bu teşkilatların amacı büyük devletlerin müdahalesini gerçekleştirmektir.¹³ Hınçak Komitesi'nin amaçları arasında Ermeni muhtariyetini kurmak da vardı. Komitenin ismiyle aynı olan Hınçak Gazetesi bu amaçla yayınlar yapıyordu.¹⁴ Ermeni komitacıları Anadolu'daki faaliyetleri için iki yoldan silah ve mühimmat tedarik ediyorlardı. Bunlardan biri Kafkasya, İran ve Trabzon yolu ile Rusya'dan

⁶ Kamran Gürün, *Ermeni Dosyası*, TTK Basımevi, Ankara, 1983, s. 112; Bayram Kodaman, *Türkler-Ermeniler ve Avrupa*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta, 2003, s. 30.

⁷ Halil Özşavlı, “1895 Antep Ermeni Olayları”, *Journal of Academic Social Studies*, Vol. 5 Issue 8, 2012, s. 953.

⁸ Ahmet Halaçoğlu, “İngiliz Konsoloslu Longworth'a Göre Trabzon Vilayeti (1892-1898)”, *Bellekten*, C. LXVII, Sayı: 250, Ankara, 2003, s. 2.

⁹ Bayram Kodaman, “II. Abdülhamid ve Kürtler-Ermeniler”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 21, 2010, s. 132.

¹⁰ Hasan Babacan, “1895 Maraş Ermeni Olayları ve Amerikalı Misyonerler”, *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, 6-8 Mayıs 2004, s. 647.

¹¹ Bilal Şimşir, *Ermeni Meselesi 1774-2005*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005, s. 24; Kamran Gürün, *a.g.e.*, s. 132; Haluk Selvi, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan'a Ermeni Sorunu*, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü, Sakarya, 2004, 32; Ahmet Kolbaşı, “1878 Berlin Kongresi Sonrasında Osmanlı Ermenilerinin siyasi Kimlikleşmesi Sürecinde Rus ve İngiliz Etkisi”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Yıl: VII Sayı: 14, 2009, s. 27-28; H. Baha Öztunç, “1897 Tokat Ermeni Olayı'nın Dış Basına Yansımaları ve Olayın Gerçek Yüzü”, *History Studies*, Vol. 2/1, 2010, s. 193.

¹² Haluk Selvi, *a.g.m.*, s. 47.

¹³ Mustafa Gül, “1896 Van Ermeni İsyanı ve Sonrasındaki Gelişmeler”, *OTAM*, Sayı 8, Ankara, 1997, s. 140.

¹⁴ Kazım Karabekir, *Ermeni Dosyası*, Yay. Haz. Faruk Özergengin, Emre Yayınları, İstanbul, 2000, s. 145.

diğeri de İskenderun yolu ile Mısır ve Amerika'dan getirilen yoldu.¹⁵ Rusya'ya giden-gelen komitacılar Rus, İngiliz ve Fransız Messagerie Maritimes vapurlarıyla buradaki komite merkezlerine uğrayarak gereken telkinlerde bulunmaktaydılar.¹⁶

Ermeni komitelerinin desteği ile Anadolu'da çıkan isyanlar, bölgenin birçok yönden karışmasına ve sorunların karmaşıklaşmasına neden olmuştur. Bu yüzden bölgede hem Müslümanlar hem de gayri müslimler arasında nüfus hareketlilikleri yaşanmaya başlamıştır. Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nden yurtdışına gitmek isteyen Ermenilerin girişimleri 1890'lı yıllarda artış göstermiştir. Ermeni cemiyetleri de daha önceden Berlin Antlaşması içinde yer alan ıslahatların yapılmamasını bahane ederek, 1890 yılından itibaren imparatorluk sathında tedhiş ve isyan hareketlerine girişmişlerdir.¹⁷ Ermeni ihtilalcileri, 1890'lardan başlayarak ve Anadolu'da kan dökerek bir "*Büyük Ermenistan*" hayalini hayata geçirmeye kalkıştılar. Büyük devletlere güvenerek böyle bir maceraya atıldılar.¹⁸ Özellikle 1895 yılı dikkat çekici şekilde isyanların Anadolu'da yoğunlaştığı bir zaman olmuştur. Bu dönemde Zeyton, Divriği, Trabzon, Eğin, Develi, Akhisar, Erzincan, Gümüşhane, Bitlis, Bayburt, Maraş, Urfa, Erzurum, Diyarbakır, Siverek, Malatya, Harput, Arapkir, Sivas, Merzifon, Maraş, Muş, Kayseri, Yozgat gibi adlarla anılan birçok isyanın çıktığı görülür. Yine 1896-97 arasında Zeyton, Van, İkinci Sasun adıyla anılan isyanlar da öncekilerin devamı olmuştur. Ortaya çıkan bu isyanların Ermenilerin başka ülkelere gitmek istemesinde etkisi görülmüştür.¹⁹

Bu isyanlarla Ermeni komiteleri Batı'nın müdahalesini sağladılar. Batı kamuoyunu yanlarına aldılar, ancak Batı'nın müdahalesi diplomatik teşebbüslerin ötesine geçmedi. Birkaç yıl sonra 1897 Türk-Yunan Savaşı patlak verdi. Savaş Osmanlı galibiyetiyle son buldu. Osmanlı hükümetinin durumu kuvvetlendi. Bunun üzerine Boyerler Savaşı ile ilgilenen İngiltere politika değişikliği yaparak, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaktan ve Ermeniler lehine müdahaleden vazgeçtiğini hissettirdi. İngiliz politikasında meydana gelen bu değişiklik Ermeni Meselesi'nin arka plana atılmasına yol açtı.²⁰

Ermenilerin yurtdışına gitmek istemesinde Anadolu'daki asayişsizlik kadar Avrupa'dan görülen himayede etkili oldu. Üstelik Avrupa devletlerinin Anadolu'nun değişik yerlerindeki konsoloslarından ve memurlarından hatırı sayılır bir kısmı, Ermenilere destek veriyordu. Süreci hızlandıran ise 1890'lı yıllardaki isyanlar olacaktı. Kongo Vapuru'nun faaliyetleri de 1890'lı yıllarda kendisini gösterecektir. Bu süreç aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Ermenilerle ilgili yabancı elçilerle görüşmeler yürüttüğü bir dönem olmuştur. 1896 yılının son dönemlerine kadar Anadolu'nun değişik yerlerinde görülen olaylar Osmanlı Devleti'ni yakından meşgul etmiştir. Bu sırada padişah Fransa'dan yeni dönen Mösyo Cambon'u huzuruna kabulünde Hicaz Vilayeti hariç Anadolu'nun altı vilayeti için kararlaştırılan ıslahatı bütün ülkeye yaydığını söylemiştir.²¹

Ermenilerin 1890'lı yıllarda yaşadığı hadiseleri anlatan ve I. Dünya Savaşı'nın başında Rusya'da basılarak sınırlı sayıda kişiye dağıtılan General Mayevski'nin Ermeni hadiseleri ile ilgili yorumları dikkat çekicidir. Kendisi Van ve Bitlis vilayetlerinde beş seneden fazla görev yaptığından dikkat çekici tespitler yapmıştır. Mayevski, "*Avrupa başarılı olunur düşüncesiyle*

¹⁵ Gültekin Ural, *Ermeni Dosyası*, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, s. 291.

¹⁶ Mehmet Kanar, *Ermeni Komitelerinin Emelleri ve İhtilal Hareketleri*, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s. 260.

¹⁷ Bayram Kodaman, *Ermeni Macerası (Tarihi ve Siyasi Bir Değerlendirme)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta, 2001, s. 48.

¹⁸ Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 24.

¹⁹ Ahmet Gündüz, *a.g.m.*, s. 64-65.

²⁰ Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 49.

²¹ Münir Süreyya Bey, *Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi (1877-1914)*, Proje Sorumlusu Yusuf Sarıncay, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 2001, s. 70-71.

Ermenileri satın aldı ve taraf tutarak 1895 ve 1896 yıllarında olayları çıkarttı. İngiltere ilk önce Ermeni sorununu ortaya attı. Ermeni sorununu alkışlayan diğer Avrupa hükümetleri sorunun içinden çıkılmaz bir halde olduğunu biliyordu. Ancak bunlar da Ermeni komitesini hiç sevmediklerinden bu karışıklığın sonunda Ermenilerin uğrayacakları zararları dikkate almadılar. Genelde onlar için Ermeni kargaşasının gündeme gelmesi gerekliydi. Ermeniler bilmeden görevlerini tamamladıklarında Avrupa onları üzerinden atıp kurtuldu. 1898 ve 1899 yıllarında artık kimse onlarla ilgilenmedi” demektedir.²² Hadiselerin gelişimi bundan sonra daha hızlı ve farklı yönlerde seyretse de Rus generalin açıklamaları o dönem yaşanan gelişmelerle ilgili bize fikir vermektedir. Osmanlı Devleti, bu süreçte Anadolu’daki isyanları elinden geldiğince önlemeye çalıştı. Hatta I. Dünya Savaşı’na kadar bir nebze başarılı da oldu. II. Abdülhamid’in tahttan inşi ve II. Meşrutiyet, bir ara derde deva olarak addedilse de çok geçmeden onun sihri de çabucak ortadan kayboldu.

II. Meşrutiyet’ten sonra Osmanlı Devleti, her ne kadar kendisini toparlamak için daha köklü bir dizi hamleye niyetlendiyse de hem içeriden hem de dışarıdan kaynaklı sorunlar ve peş peşe gelen savaşlarla I. Dünya Savaşı içinde kendisini buldu. 1911’de başlayan silahlı mücadele 1922’ye kadar neredeyse aralıksız devam etti. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan bu yana başta Osmanlı toprakları olmak üzere tüm bölgede devam eden yangın, 1920’li yıllarda ancak sönmeye başladı. Osmanlı Devleti, buhran yıllarında askeri ve siyasi sorunlar kadar sosyal ve Osmanlı toplumunu oluşturan milletler arasında çıkan sorunlarla da uğraşmak durumunda kaldı. Gerilemeyle birlikte gelen ve her geçen gün biriken asabiyet bir süre sonra devletin gayri müslim kitlesini hedef haline getirdi. Aynı zamanda dışarıdan kaynaklı kışkırtmalar ve milliyetçiliğin Osmanlı gayri müslim tebaasını çoktan etkisi altına alışı, her geçen gün işleri daha da zorlaştırdı. Neticede XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başına denk gelen süreçte Ermeniler ile Osmanlı Devleti arasındaki çok eski tarihlerde kurulmuş olan köprünün ayakları birer birer yıkılmaya başladı.

2. Kongo Vapuru’nun Faaliyetleri ve Ermenilerin Naklindeki Rolü

XIX. yüzyıl Avrupa’nın ve dünyanın hızlı bir değişim yaşadığı dönem oldu. Avrupa’nın yüzyıl içinde her alanda kendini gösteren ilerlemesi döneme ve sonrasına damgasını vurdu. Osmanlı Devleti bu süre içinde süreklilik arz eden bir gerileme içindeymiş gibi bir görüntü sergilese de bu durum birçok alanda böyle değildi. Her ne kadar durumun ve sürecin farkında olunsa da sistemi tam anlamıyla yeni duruma adapte edememe sorunu kendini gösteriyordu. Avrupa’daki gelişmeler bazen tam zamanında bazen gecikmeli de olsa takip ediliyordu. Bunun en güzel görüldüğü alanlardan biri de ulaşım idi. Gerek demiryolu gerekse de denizyolları ve ulaşımında birçok adım atıldı.

Demiryolu alanında ilk gelişmeler kendisini Mısır topraklarında gösterdi. Ardından Rumeli ve Anadolu’da yenileri birbirini takip etti. Yüzyılın sonu hatta imparatorluğun yıkılışına kadar bu alan sürekli gelişme gösteren başlıklardandı. Nehir taşımacılığı ve deniz ulaşımındaki yeni teknolojiler ve düzenlemeler, birçok nehirden istifade edilmesini daha o zamanlarda akıllara getirdi. Süveyş Kanalı gibi büyük projeler hem Osmanlı Devleti’nde hem Avrupa’da hem de dünyanın başka yerlerinde yeni ve özel durumlar yarattı. Tüm bu hadiseler ise ticari canlılığı arttırdı. Eskiden beri devam eden uluslararası büyük şirketlere yenilerinin eklenmesini getirdi. Bu süreçte dikkat çeken şirketlerden biri de bir Fransız girişimi olan Messagerie Maritimes adlı şirketti.

XIX. yüzyılda buharlı gemilerin yelkenlilerin yerini almaya başlamasıyla birlikte, önceleri pek fark edilmeyen sürat unsuru giderek önem kazanmıştı. Deniz taşımacılığında

²² Münir Süreyya Bey, *a.g.e.*, s. 87-89.

yaşanan bu hızlı değişim, haberleşme alanında da kendisini göstermiştir. Postaların daha hızlı dağıtılması için başvuru alan gemilerin, ticari önemleri bir kat daha artmıştır. Bir tüccar için malını göndereceği aracın güvenli ve hızlı olması en önemli koşuldur. Bu dönemde Osmanlı sahillerini bir baştan bir başa kat eden yabancı şirketlere ait gemiler, bu işten elde edecekleri kârın katlanacağını düşünerek, posta taşımacılığına girişmişlerdir. Bunlar arasında Fransızların Messagerie Maritimes, Avusturyalıların Lloyd, Rusların Odessa Kumpanyaları ilk sırada akla gelen şirketlerdir.²³

Osmanlı Devleti'ndeki gayri müslimler de bu sürecin doğrudan içindeydi. Özellikle Ermeniler ve Rumlar birçok alanda kendini gösteriyordu. Hareketli, çok dilli ve ticaretle içli dışlı oluşları onların önemini arttıran özelliklerinden birkaçıydı. Ancak bu durum tüm gayri müslimler için geçerli değildi. Başkentten uzakta ya da gerilim ve çatışma noktalarının üzerinde bulunanlar vardı. Bunlar arasında hatırı sayılır bir Ermeni de bulunuyordu. Bu Ermenilerin bir kısmı Avrupa'ya ve Amerika'ya gitmenin yollarını arıyordu. Misyonerlik faaliyetleri veya bölgede bulunan yabancı okulların etkisiyle Avrupa ve Amerika hakkında daha fazla bilgi sahibiydiler. Bu yollarla da Anadolu'dan ayrılan birçok tanıdıkları olmaya başlamıştı. İşte bu göçler sırasında özellikle Mersin, İskenderun ve Beyrut gibi yerler birer çıkış noktası haline gelmeye başladı. Bölgede faaliyet yürüten yabancı şirketlere ait vapurlar da bu taşıma işinde istekli olunca meşru ve gayri meşru şekilde buralar birer tahliye alanı oldu. Osmanlı Devleti de bu tahliyeleri gözetim altında tutmaya ve daha etkin kontroller yapmaya dikkat etmek zorunda kaldı.

Messagerie Maritimes Kumpanyası'nın Doğu Akdeniz'de ve Osmanlı karasularında görev yapan birçok vapuru vardı. Bunlardan biri de Kongo Vapuru'ydu. Vapur, posta, mal ve insan taşımada epey bir zamandır faaliyet gösteriyordu. Fransızlara ait bu şirket özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında hatırı sayılır bir gelişme göstermişti. Aslında Fransızlar çok önceden beridir Doğu Akdeniz'de ve Osmanlı karasularında etkindiler. Her ne kadar Kızıldeniz ve Hindistan yolu üzerinde İngilizler baskın bir güce sahip olsalar da Akdeniz'de hatırı sayılır bir Fransız etkisi vardı. Bu etki Akdeniz'de insan ve posta taşımacılığında görülüyordu.

Osmanlı Devleti'nden Ermenilerin göçünde Fransa'nın ve Fransız şirketlerinin etkisi görüldü. Zaten Osmanlı Devleti'nden ayrılan Ermenilerin özellikle gitmek istediği yerlerden biri Fransa'ydı. Fransa'ya giden Ermeniler Paris, Marsilya ve Lyon gibi şehirlere yerleşmişlerdir. İlk zamanlarda Paris'e az sayıda Ermeni yerleşmiştir. Osmanlı Devleti ise Paris'te bulunan Ermenilerin faaliyetlerini sıkı bir şekilde takip etmeye çalışmıştır.²⁴ Aynı şekilde Marsilya'da Osmanlı Devleti'nin Paris Elçiliği vasıtasıyla yürütülen tahkiklerde Osmanlı vatandaşı olup da kaçak yollardan buraya gelen Ermenilerin ve Fransız vatandaşlığına geçmek isteyenlerin şehirde teşebbüste buldukları görülmüştür.²⁵ Fransa'ya gelen Ermeniler sıkı bir şekilde takip edilmiş, onlar hakkında elde edilen bütün bilgiler İstanbul'a iletilmiştir. Paris Büyükelçiliği Sidon ve Gironde vapuruyla Marsilya'ya gelen Ermenilerin ayrıntılı listelerini dahi sunmuştur.²⁶

Fransa'nın Marsilya kenti, coğrafi konumundan dolayı Fransız-Ermeni ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. İngiltere, Belçika, Avusturya, Almanya, ABD vb. ülkelerden

²³ Tanju Demir, "Osmanlı İmparatorluğunda Deniz Posta Taşımacılığı ve Vapur Kumpanyaları", *OTAM*, Sayı 17, Ankara, 2005, s. 1-2.

²⁴ Recep Karakaya, "Belgelerle Türk-Fransız-Ermeni İlişkilerine Genel Bir Bakış", *Osmanlı Araştırmaları*, XXIV, İstanbul, 2004, s. 186.

²⁵ Ahmet Altıntaş, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışında Fransa'nın Rolü", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt VII, Sayı 1, 2005, s.36.

²⁶ Recep Karakaya, *a.g.m.*, s. 195.

Osmanlı topraklarına gelen her türlü silah, mühimmat, yayın organı, göçmen geliş gidişleri, komiteci Ermenilerin geliş gidişlerinin önemli bir kısmı Marsilya üzerinden sağlanmıştır.²⁷ Bu yüzden Marsilya'ya Ermeni göçü ve Ermenilerin Marsilya'daki faaliyetleri kontrol edilmeye çalışılmıştır. Kimi zaman Fransız makamları ile görüşülerek Ermenilerin Osmanlı Devleti aleyhine olan eylemlerinin de önünün alınmasına gayret gösterilmiştir. Ermenilerin Fransa'daki faaliyetleri bu şekilde kontrol edilirken Fransız makamları Anadolu'da Ermeniler ile içli dışlı olmaya devam etmişlerdir. Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinin uygulanmasını denetlemek üzere olan bu girişimler, bazen kontrolden çıkarak Osmanlı aleyhine faaliyetlerin yürütülmesine dönüşmüştür.

Fransızların Ermeni Meselesi ile ilgili olarak bölgede bulunan konsoloslarının daha aktif bir tavır içinde oldukları göze çarpmaktadır. Mersin'deki Fransız Konsolosu Summaripa'nın Fransız Büyükelçiliği vasıtasıyla gönderdiği haberlerde Haçin dolaylarında şiddetli karışıklıklar çıktığı, bölgede asayişin sağlanması konusunda acil önlemler alınması gerektiği 26 Kasım 1895 tarihinde Adana Vilayeti'ne Fransız Büyükelçiliği vasıtasıyla ulaştırılmıştır. Valilik yaptığı incelemelerde hiçbir kargaşanın bulunmadığını, söz konusu Mersin Konsolosu'nun gereksiz ve huzur bozucu davranışlar içinde olduğunu bildirmiştir.²⁸

Fransız konsolosları kimi zaman Ermenilerin Osmanlı dışına çıkmasında etkin rol oynamışlardır. Bu kapsamda Mersin'deki Fransız Konsolosu Summaripa'nın, yalan haber yayma ve kışkırtma eylemlerinin yanı sıra Zeytun eşkıyasından Oghassi, Ratchia, Eyak ve Meldj isimli Ermenilerin Sindh des Messagerie vapuru ile Marsilya'ya sevk edilmelerine yardımcı olduğu görülmüştür.²⁹ Yine Zeytun'dan ayrılan Oghassi ve diğer komitacılar, Mersin'e gelmişler ve Marsilya'ya gitmek üzere Fransız konsolosu nezaretinde Fransız gemisi Sindh des Messagerie'e bindirilmişlerdir. Yolculukları ile ilgili olarak Mersin Fransız konsolosundan teminat almışlardır.³⁰ Mersin Mutasarrıfı bu Ermenilerin Marsilya'da Osmanlı konsolosuna teslimlerinin taahhüt olunmasını istemişse de Summaripa, bu isteği reddetmiş ve Marsilya'da Türk memuruna verilecek bilginin ancak Zeytun reislerinin Marsilya'ya varışlarını ve kendilerinin Osmanlı topraklarından çıkarılmamasının bir oldu-bitti olduğunu bildirmekten ibaret kalacağını öne sürmüştür.³¹

Yabancıların Ermeni komitelerinin faaliyetlerine çok da tepki göstermediklerine hatta buna bir anlamda arka çıktıklarına bir örnek de Osmanlı Bankası'nın basılması hadisesinde kendisini göstermiştir. Osmanlı Bankası'nın basılmasında bu işe karışan Ermeni komitacıların, baskından kurtulmak için Sir Edgard Vincent'in yatına binmişlerdir. Oradan da Messagerie Maritimes Kumpanyası'na ait Gironde gemisine yerleştirilerek Marsilya'ya yollanmışlardır. Bu suretle isyancılar Zeytun'da olduğu gibi serbestçe ve yabancıların himayesi altında memleketten çıkmışlardır.³² Yine herhangi bir suç işlediğinde affedilen Ermenilerin geri dönüşleri de Messagerie Maritimes Kumpanyası'nın gemileri üzerinden olmuştur. Örneğin 27 Ağustos 1896'da padişah tarafından hayatları bağışlanan Ermeni komitacıları bu şekilde geri dönmüşlerdir.³³

İskenderun ve Mersin gibi noktalar, Ermenilerin yurtdışına çıkışlarında kritik bir konumda olduğundan nakil faaliyetlerinin burada daha fazla olduğu dikkat çeker. Bölgedeki yabancı temsilciliklerin de destek vermesi veya göz yumması ile faaliyetler, 1890'lı yıllarda

²⁷ Ahmet Altıntaş, *a.g.m.*, s.35-36.

²⁸ Ahmet Altıntaş, *a.g.m.*, s.44.

²⁹ Ahmet Altıntaş, *a.g.m.*, s.44.

³⁰ Yahya Bağçeci, "1895 Zeytun Ermeni İsyanı", *Turkish Studies*, Vol. 3/2, 2008, s. 143.

³¹ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1987, s. 496.

³² Esat Uras, *a.g.e.*, s. 513.

³³ Esat Uras, *a.g.e.*, s. 515.

artış gösterir. Bu konuda bölgede görev yapan Osmanlı makamları sık sık uyarılmıştır. Ayrıca yeni görevlendirmeler de yapılmıştır. İskenderun, Silifke ve Mersin arasındaki sahillerden gerek Ermeni komitecilerinin geçmesine ve gerek yanıcı silah ve diğer savaş aletlerinin sokulmasına meydan verilmemesi ve gerekli tedbirlerin alınması konusunda Halep ve Adana Umum Kumandan Vekili Ferik Ali Paşa görevlendirilmiştir.³⁴

Antep'te çıkan Ermeni isyanında olduğu gibi, Avrupa'da basılan yayınların bölgeye sokulmasında İskenderun ve Mersin limanlarının aktif bir rol üstlendiği görülür. Osmanlı makamlarının tespit ettiği bazı girişimlerde bu durum açıkça kendini göstermektedir. Örneğin Londra'da çıkan Hınçak Gazetesi, Kıbrıs üzerinden İskenderun Limanı'na ulaştırılmakta ve oradan da Kilis, Antep ve Maraş'taki Hınçak komitesinin üyelerine gönderilmektedir.³⁵

Ermenilerin Osmanlıdan Avrupa'ya göçü ile ilgili girişimler Berlin Antlaşması'nın uygulanması için Avrupa devletlerinin müdahalesi ve desteğiyle başlar. Bu kapsamda 19 Temmuz 1893'te Ermenilerin Harput ve oturdukları diğer vilayetlerden vapurla Liverpool üzerinden ABD'ne kaçmaya çalıştıkları dikkat çeker.³⁶ Yine bu dönemde Fransa, Doğu Anadolu'da Ermeniler lehine ıslahat yapılması konusunda Osmanlı Devleti'ni 1895-1897 yılları arasında ciddi bir biçimde tazyik etmiş, Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Paul Cambon da bu konuda Osmanlı Devleti'ni oldukça sıkıştırmıştır.³⁷ Bu girişim sadece Fransa'nın teşebbüsü değildir. 11 Mayıs 1895'te İngiliz, Fransız ve Rus Büyükelçileri Babıali'ye yeni bir ıslahat projesi vermişler³⁸ ve uygulanmasını istemişlerdir.

Osmanlı karasularında Ermenilerin taşınmasına dair Kongo Vapuru'nun faaliyetleri kapsamında ilk dikkat çekici hadise, 19 Mayıs 1896 tarihli bir belgedir. Biga Mutasarrıflığı'ndan alınan bilgiye göre, içinde 50'den fazla Halep ve Urfa Ermenileri bulunduğu halde Messagerie Maritimes Kumpanyası'nın Kongo adlı vapurunun bu gece saat iki raddelerinde İstanbul'a gitmek için boğazdan geçtiği şeklinde haber verilmiştir. Kongo Vapuru'nun içinde muhafaza altında bulundurulduğu adı geçen Ermeniler hakkında devletçe bir karar alınana kadar bir kişinin bile kesinlikle vapurdan çıkarılmaması istenmiştir.³⁹ Bu şekilde İstanbul'a ve oradan Avrupa'ya gidecek Ermenilerin gidişleri kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Osmanlı makamları Ermenilerin Avrupa'ya gidişlerinde usulsüzlüklerin mevcut olup olmadığının tahkik etmek için gayret göstermiştir. İlerleyen süreçte ise kimi zaman uygunsuzluklar görülecektir. Gemi kaptanlarının uygunsuzluklara göz yumdukları tespit edilecektir.

Kongo Vapuru'nun birçok uğrak noktası ve Akdeniz'deki taşımacılıkta hatırı sayılır bir yeri olduğundan, vapurun devlet görevlilerinin gelip gitmelerinde de önemli bir yeri olmuştur. Yabancı elçiler de zaman zaman vapurdan istifade etmişlerdir. Bunlardan biri 25 Temmuz 1897 tarihli bir belgedir. Fransız sefiri Cambon, "*Pazar sabahı Kongo Vapuru'yla ağır surette hasta bulunan zevcem ile birlikte Pire'den geçeceğim vapur sabahın dördüyle beşi arasında muvasalat edecektir. Posta idaresine ve Messagerie Maritimes Kumpanyası'na mezkûr sabahın sekizinde hareket edebilmesini talep etmeniz rica olunur*" diyecektir ve kendisine malumat verilmesini istemiştir. Bu talebi, Fransa'nın Atina Elçisi kumpanyaya

³⁴ Yahya Bağçeci, *a.g.m.*, s. 322. (önceki)

³⁵ Mehmet Ali Yıldırım, "1895-1896 İsyancıları Sırasında Ayntab'da Ermeniler ve Hınçak Cemiyeti", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXVII, s. 44, Ankara, 2008, s. 176.

³⁶ Recep Karakaya, *Ermeni Meselesi Kronolojisi (1878-1923)*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul, 2001, s. 14

³⁷ Recep Karakaya, *a.g.m.*, s. 197.

³⁸ Haluk Selvi, *a.g.e.*, 34; Recep Karakaya, *a.g.e.*, s. 30.

³⁹ İ.HUS. 47/1313 (06.Z.1313).

iletmiştir.⁴⁰ Ardından Kongo Vapuru'nun güvertesinde kendilerine bir yer ayrılması ile ilgili talep Beyoğlu'ndan İzmir'deki Messagerie Maritimes Kumpanyası yetkililerine telgrafla ulaştırılmıştır.⁴¹

Ermenilerin usulsüz yollarla Osmanlı'dan başka yerlere götürülmeleri veya gitmeleri Osmanlı Devleti'nin hassas olduğu konulardandır. Bu kapsamda gemilerle yapılan taşımacılık dikkatle takip edilmiştir. Takipler esnasında zaman zaman uygunsuzlukların olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan biri de Kongo Vapuru'nun 24 Haziran 1899'da Mersin Limanı'ndan bazı Ermenileri usulsüzce gemisine almasıdır. Mersin Mutasarrıflığı'ndan gönderilen tahriratta, geçen gün Mersin'e gelen Messagerie Maritimes Kumpanyası'nın Kongo adlı vapuru, kaptanının İskenderun'dan beş altı mil açıldıktan sonra 30 kadar Ermeni'yi vapura aldığı ve bunların teslimi için Mersin Fransız Konsolosu'na haber verildiği bildirilmiştir (21 Haziran 1899). Bu kapsamda Fransız Konsolosluğu'ndan gelen bir tahrir de İstanbul'a ulaştırılmıştır. Fransız Konsolosluğu, kaptan ile görüşüldüğünü, Ermenilerin vapura alındığını itiraf etmiştir. Ancak kaptana ikinci tezkere gönderildiği ve bir daha bu şekilde yolsuzlukların olması durumunda sefarete yazılacağı ifade edilmiştir. Adı geçen Ermenilerin vapurdan alınacağını anlayan kaptan birkaç mavnada⁴² bulunan ticari eşyayı almadan terk ederek ve adı geçen eşyayı gemiye yüklemek için vapurda bulunan beş hamal ile beş mavnacının dahi gemiden çıkmasını beklemeyerek hemen hareket etmiştir. Hamal ve mavnacılar da gemiyle hareket etmek zorunda kalmışlardır. Kaptanın hareketinin Sıhhiye Nizamı'na muhalif ve asayişe mugayir olduğu ve ibret olması için cezalandırılması kararlaştırılmıştır.⁴³ Bu konuda Mersin Fransız Vice Konsülü'nün tahriri de İstanbul'a gönderilmiştir. Tahririnde konsül, İskenderun'dan gizlice Kongo vapuruna 30 kadar Ermeni'nin bindiği ve bu yüzden Messagerie Maritimes Kumpanyası'nın acentesine ve oradan tahkikat yapmak üzere vapura gittiğini belirtmektedir. Kaptan, beyanında İskenderun Limanı'ndan çıkarken yaklaşmakta olan bir sandal tarafından çağırıldığını ve yanlarında tezkereleri olduğunu düşünerek onları vapura aldığı söylemiştir. Sıradan yolcular olarak kabul ettiği bu kişilerin kendi yetkisinin dışında olduğundan, gemi dışına çıkarılmasının sorumluluğunu alamayacağını ilave etmiştir. Bu sırada Ermenilerin çıkarılması ile ilgili işlemler yürütülürken Kongo Vapuru'nun bir miktar demir alıp gittiği anlaşılmıştır. Konsül, adı geçen Ermenilerin Kongo Vapuru'na binmelerindeki yolsuzluktan dolayı teessüf ettiğini ve bir daha bu yolda muamelenin olması durumunda gerekli işlemleri yapmak üzere İstanbul'daki elçiye bildireceğini beyan etmiştir.⁴⁴

Kongo Vapuru kaptanın yaptığı uygunsuzluk, mahalli yetkililer tarafından İstanbul'a bildirilmiştir. Bu hususta yaşanan hadiseler Adana valisi tarafından Dâhiliye Nezareti'ne aktarılmıştır. Vali, hadisenin gelişimini aktardıktan sonra kaptanın Ermenileri vapura aldığı kabul ettiğini ayrıca Sıhhiye Nizamı'na aykırı davrandığı için hakkında yapılacak muamele konusunda bilgi istenmiştir (29 Haziran 1899).⁴⁵ Bu mesele devletin üst kademesinde de görüşülmüştür. 20 Temmuz 1899 tarihinde gerçekleşen yazışmada Sadrazam mesele hakkında yürütülecek muameleyi Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Dâhiliye'ye gönderilen yazıda, İskenderun'dan Mersin'e gelen Messagerie Maritimes Kumpanyası'na mensup Kongo Vapuru'na alınmış olan Ermeniler hakkında tahkikat yapmak üzere Mersin Fransa Konsolosu'nun gemiye gittiği belirtilmiştir. Yapılan görüşmede kaptanın Ermenileri aldığı kabul ettiğini ve bu konuda Mersin Mutasarrıflığı ve Adana Valiliği tarafından yapılacak muamele ile ilgili bilgi istendiği ifade edilmiştir. Durum önemli bir mesele olduğundan

⁴⁰ Y.PRK. EŞA 27/75 (24 S. 1315).

⁴¹ Y.MTV. 162/139 (12 S. 1315).

⁴² Gemilere ve yakın kıyılara yük taşıyan güvertesiz tekne.

⁴³ DH.TMIK.M. 73/90 (30 Ra.1317).

⁴⁴ DH.TMIK.M. 73/90 (30 Ra.1317).

⁴⁵ DH.TMIK.M. 73/90 (30 Ra.1317).

konunun Hariciye Nezareti'nin bünyesinde olması ve nezaretçe uygun görülecek girişimlerin yapılması yerinde bulunmuştur.⁴⁶

Harput ve çevresinden yoğun bir şekilde, Amerika'ya göç olayı yaşanmıştı. Özellikle Fırat Koleji'nin kuruluşundan sonra, bu sayıda oldukça artış görülmüştü. Amerika'ya göçün gizlice yapılması sebebiyle Osmanlı yetkilileri göçü önleyebilmek için değişik önlemler almışsa da pek başarı sağlayamamıştı. Harput ve çevresinden Amerika'ya göç olayı her dönemde artarak devam etmişti. 1895 yılında çıkan Zeytun Ermeni olaylarından önce göç başlamış ise de olaylardan sonra göç edenlerin sayısında artış olmuştur.⁴⁷

Kongo Vapuru'nun Ermenileri Avrupa'ya götürmek üzere olan girişimlerinden biri de 27 Haziran 1899'da yaşanmıştır. Bu hadise üzerine bölgeden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda, İskenderun'dan Beyrut'a uğrayarak İstanbul'a hareket eden Messagerie Maritimes Kumpanyası'nın Kongo Vapuru'nda Harput ahalisinden 30 kadar Ermeni'nin bulunduğu belirtilmiştir. Bunların vapur İskenderun'dan hareket ettikten ve 20 dakika kadar yol aldıktan sonra iki sandalla vapura geldikleri ve vapura alındıkları, ilk olarak İstanbul'a oradan da Marsilya'ya gidecekleri ifade edilmiştir. İskenderun Kaymakamlığından alınan cevapta Ermenilerin İskenderun'a uğramaksızın civardaki Karaağaç köyünden bindikleri tahmin edilmiştir. Mersin İskele Komisyonu'ndan da öğrenildiğine göre Kongo Vapuru'na binen Ermenilerin Mamuretülaziz Vilayeti'nin Hüseyin köyünden oldukları belirtilmiştir.⁴⁸

Ermenilerin Avrupa'ya göçü XIX. yüzyılın sonlarına doğru giderek artmıştır. Osmanlı Devleti'nde yaşanan kargaşalar ve bu dönemdeki çatışma süreci göçü hızlandırmıştır. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin Beyrut, İskenderun ve Mersin gibi noktalarından birçok defa gemilere binerek veya başka yollarla Avrupa'ya gitme teşebbüsleri yaşanmıştır.

4 Ekim 1899'da Dâhiliye Nezareti'ne bildirilen bir telgrafta, Diyarbakır ve diğer mahallerden Beyrut ve Trablusgarb'a gitmek üzere mürur evrakları da yanında olan erkek ve kadın 40 kadar Ermeni'nin İskenderun'dan evvelki gün Messagerie Maritimes Kumpanyası'nın Kongo Vapuru'na bindikleri İskenderun İskele Komisyonu tarafından telgrafla haber verilmiştir.⁴⁹ Bu hadisede yetkililerin herhangi bir müdahalesi olmamıştır. Yasal yollarla yapılan bir nakil olduğundan durum sadece kayıt altına alınmıştır.

Mersin İskele Komisyonu, kanunlar dairesinde geliş gidişleri sadece takip etmiştir. Bu takipler kayıt altına alınma ihtiyacından dolayıdır. Ayrıca usulsüz şekilde yapılacak göçlerin de önünü almak içindir. Usulüne göre Ermenilerin Kongo Vapuru'na göre binmelerine örnek bir hadise de 2 Ocak 1900 tarihlidir. Mersin İskele Komisyonu tarafından Dahiliye Nezareti'ne seyahatle ilgili bilgi verilmiştir. Verilen bilgilerde, Mersin Limanı'na gelen Kongo adlı vapura Marsilya'ya gitmek üzere 10 Harputlu Ermeni'nin Kıbrıs'tan bindiği ve vapurda oldukları ifade edilmiştir. Bu kişilerin Osmanlı Devleti'nin muhtelif iskelelerine gitmek üzere usul-i nizam dairesinde memleketlerinden aldıkları mürur tezkeresiyle İskenderun'dan Prens Layar namındaki İngiliz vapuruna binerek Kıbrıs'a gittikleri açıklanmıştır. Adı geçen Ermeniler Kıbrıs'tan da Kongo Vapuru'na aktarma yapmışlardır. Söz konusu Kongo Vapuru'nun, Arabistan iskelelerine uğrayarak Marsilya'ya gideceği haber verilmiştir.⁵⁰

⁴⁶ DH.TMIK.M. 73/90 (30 Ra.1317).

⁴⁷ Celal Öney, "Ermeni Meselesinin Oluşumunda ABD'nin rolü Nasıl Başlamıştır?", *History Studies*, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 2011, s. 231.

⁴⁸ DH.TMIK.M. 72/13 (17 S. 1317).

⁴⁹ DH.TMIK.M. 76/17 (28 Ca. 1317).

⁵⁰ DH.TMIK.M. 80/65 (07 L. 1317).

Kongo Vapuru, Doğu Akdeniz ile Marsilya arasında önemli bir köprü vazifesi üstlenmiştir. Vapur üstlendiği rol nedeniyle kritik bir konumda olmuştur. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nden Avrupa'ya gitmek isteyen Ermenilerin tercih ettikleri, yasal ve yasal olmayan yollardan binmeye çalıştıkları bir gemidir. Ancak gemi kaptanın zaman zaman yapmış olduğu usulsüzlükler ve Sıhhiye Nizamı'na mugayir davranışları, Osmanlı makamlarını rahatsız etmiştir. Özellikle Kongo Vapuru'nun bu işlerde adının sıkça yer alması bir süre sonra yaptırımları da beraberinde getirmiştir. Bu yaptırımlardan biri de geminin tutuklanmasıdır. Gemi bu kapsamda Çanakkale taraflarında tutuklanmıştır. Ancak Fransız makamları ve elçilik yetkilileri devreye girerek bu girişimi derhal sonlandırmaya ve ortaya çıkan zararları tazmin etmek için Osmanlı makamlarıyla iletişime geçmişlerdir.

İstanbul'daki Fransa Sefareti, Kongo Vapuru'nun tutuklanması işiyle yakından ilgilenmiştir. Sefaret, tutuklama hadisesinden sonra 25.000 frank değerinde bir tazminat talep etmiştir (2 Nisan 1900). Ancak bu talep tazminat adıyla değil, bazı siparişlerin bedeli adıyla ve Posta ve Telgraf Nezareti ile Fransa arasında olan anlaşmalardan kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Bu nedenle 1.000 Osmanlı lirasına karşılık gelen meblağın ödenmesi ve Hariciye Nazırı'na da bilgi verilmesi Osmanlı makamlarınca kararlaştırılmıştır.⁵¹ Vapurun tutuklanması bir süre Osmanlı Devleti'ni uğraştırmıştır. Bu nedenle de birçok yazışma ve Fransa Sefareti'nin istemiş olduğu tazminat talebi üzerinde dikkatle durulmuştur. Aynı mesele kapsamında 28 Mayıs 1900 tarihli Sadarete giden bir yazıda durum etraflıca ele alınmıştır. Yazıda meselenin Posta ve Telgraf Nezareti'ne tebliğ edildiği belirtilmiştir. Ayrıca mesele Hariciye Nezareti'ne de aksettirilmiştir. Neticede Fransa idaresi ile nakliyat-ı bahriyeden dolayı doğrudan doğruya cereyan etmekte olan hesaptan nezaretin bir hayli düyünü olduğu tespit edildiğinden adı geçen 1.000 liranın Fransa ile muamelat-ı hesabiyeye mahsup suretiyle ödenmesi kararlaştırılmıştır. Ancak ödemeyi taksitlendirmenin yada herhangi bir nedenle geciktirmenin birçok sıkıntısı olacağı anlaşıldığından başka bir şekilde ödenmesinin uygun olduğu üzerinde durulmuştur.⁵² 2 Haziran 1900 tarihinde de konu Posta ve Telgraf Nezareti'ne iletilmiştir. Nezarete bildirilen haberde adı geçen paranın taksitlendirilmesi ve geciktirilmesinin uygun olmayacağı belirtilmiştir. Ayrıca bir an önce ödenmesinin yerinde olacağı bildirilerek gerekli işlerin yapılmasının veya hal çaresine bakılmasının uygun olacağı ifade edilmiştir.⁵³

19 Mayıs 1900 tarihli bir belgede Kongo Vapuru'nun tevkifi hadisesi yine devletin üst makamlarını meşgul etmiştir. Posta ve Telgraf Nazırı tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda meseleyle ilgili bütün hususlar tekrar görüşülmüştür. Görüşmede Fransa Sefareti'nin talebinin tazminat maddesinden değil de bazı siparişler namıyla olduğu tekrar ifade edilmiştir. Nazır, Posta ve Telgraf Nezareti'ne gönderdiği yazısında nezaretle Fransa Telgraf İdaresi arasında talep edilebilecek ehemmiyetli bir hesap olmadığını dile getirmiştir. Daha başka gerekçeler de göstererek aslında gelirlerinin yetmediğini açıklamıştır. Bu nedenle söz konusu 1.000 liranın nezaret tarafından ödenmesinin mümkün olamayacağı ve Babıali tarafından başka bir şekilde ödenmesine bakılmasını tavsiye etmiştir. Ayrıca nezaretin daha başka ihtiyaçları olduğundan ve gelirlerinin yetmediğinden bahisle buna benzer ödemelerin de nezarete havale edilmemesini istemiştir.⁵⁴ Posta ve Telgraf Nezareti ve Nazırı'nın bu girişiminden sonra Dâhiliye Nezareti 29 Mayıs 1900 tarihli bir yazı ile Sadarete bildirmiştir.⁵⁵ Ancak daha sonra 31 Mayıs 1900 tarihli bir belge ile durum kati olarak tekrar Posta ve Telgraf Nezareti'ne havale olmuştur. Her ne kadar 29 Mayıs 1900 tarihli ve 1109 numaralı

⁵¹ İ. HUS. 81/1317 (01 Z. 1317).

⁵² DH.MKT. 2351/128 (29 M. 1318).

⁵³ DH. MKT. 2354/47 (04. S. 1318).

⁵⁴ BEO. 1494/112043 (01 S. 1318)

⁵⁵ BEO. 1494/112043 (01 S. 1318)

tezkere ile Posta ve Telgraf Nezareti bu ödemenin yapılamayacağını belirtse de bu paranın telgraf veznesinden hızlı bir şekilde ödemesinin yapılıp bunun geciktirilmesi kesinlikle istenmemiştir. Ayrıca adı geçen 1.000 liranın ödenmesi için padişahın da emir verdiği ve bu yüzden hemen ödenmesinin lazım geldiği belirtilmiştir.⁵⁶

Kongo Vapuru'nun tevkifi hadisesi uzun süre devlet yetkililerini meşgul etmiştir. Nezaretler arasında ve Fransa Sefareti ile yapılan görüşmelerle bu işin en kısa sürede halledilmesi yerinde görülmüş ve uğraşılmıştır. 4 Haziran 1900 tarihinde meselenin ele alındığı bir yazışmada ödemenin yapılması padişah tarafından da uygun görülmüştür.⁵⁷ Konuyla ilgili Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda 1.000 liranın ödenmesinde padişahın da isteğinin olduğu ve telgraf veznesinden karşılanmasına karar verilmiştir.⁵⁸

Mesele uzadıkça iş yokuşa sürülmüştür. Nezaretler arasında hangisinin bu ödemeği yapacağı hangisinin gelirlerinin bunu ödemeye kabil olduğu tartışmaları her geçen gün işleri daha da uzatmıştır. Bu yüzden İstanbul'daki Fransa Sefareti tekrar bir hamle yapmış ve ödemenin bir an önce ve hepsinin tek seferde ödenmesi için Osmanlı Devleti'ni sıkıştırma yoluna gitmiştir. Bu sıkıştırma hadisesi ise Osmanlı Devleti'nin kabul edebileceği bir iş olmadığından bu defa ödeme işi kesinlikle hal yoluna girecektir.

Fransa Sefiri, adı geçen 1.000 liranın ödenmesi için tekrar Hariciye Nezareti'ni sıkıştırmıştır. Posta ve Telgraf Nezareti'nin Paris'te olan hesaplarından icra yoluyla bu paranın temin edilebileceğini ifade etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti, böyle bir durumun bir nevi aciz bir görüntü vereceği ve çirkin düşeceğinden böyle bir muameleyi kesinlikle kabul edilemez bulmuştur. Bu yüzden Hariciye Nezareti, padişahın da bu yönde emri olduğunu belirterek Posta ve Telgraf Nezareti'nin bir an önce toptan bütün bu parayı ödemesi gerektiğini belirtmiş ve ödemenin de hemen yapılmasını istemiştir.⁵⁹

Osmanlı Devleti asayiş ile ilgili hususlarda da Kongo Vapuru'nun faaliyetlerini yakından takip etmiştir. Bu konuda elde ettiği istihbaratı derhal yerel yöneticilerle paylaşarak gerekli tedbirleri alma yoluna gitmiştir. Bu kapsamda 20 Şubat 1905 tarihli bir belge dikkat çekicidir. Belgeye göre Kongo adındaki vapura binerek Marsilya'dan Beyrut'a gelen Cebel-i Lübnanlı Rami El Cezzar ve Fazıl Asaf isimindeki şahısların Beyrut'ta kalacağı Salih El Zarif vasıtasıyla 200 rovelvör ithal edecekleri ve İskenderiye'de mürur tezkeresi alacakları, Osmanlı Devleti'nin Paris Sefareti tarafından öğrenilmiş ve Hariciye Nezareti'ne bildirilmiştir. Nezarete bu şahısların Osmanlı topraklarına girmesine kesinlikle meydan verilmemesini istemiştir.⁶⁰

Kongo Vapuru'nun faaliyetleri ile ilgili son yazışmalar ise 1912 tarihlidir. Bu yazışmada Beyrut'tan Kongo isimindeki Posta vapuruyla yolculuk eden Osmanlı tebaasından 35 yaşında Corco Nekas adlı şahsın adı geçen vapurda teşrin-i evvelin 18'inde bir erkek çocuğu dünyaya getirdiği adının Nikan Kongo konulduğu belirtilmiştir. Bu haber ise Fransa Hariciye Nezareti tarafından Osmanlı Devleti'nin Paris Sefareti'ne bildirilmiş ve oradan da İstanbul'a ulaşmıştır (4 Ocak 1912). Ardından bu haber Beyrut Vilayeti Nüfus Müdüriyeti'ne intikal ettirilmiştir.⁶¹

⁵⁶ BEO. 1494/112043 (01 S. 1318)

⁵⁷ DH. MKT. 2341/68 (06. M. 1318).

⁵⁸ BEO. 1491/111756 (24 M. 1318)

⁵⁹ BEO. 1494/112043 (01 S. 1318)

⁶⁰ BEO 2508/188065 (15 Z. 1322)

⁶¹ DH.SN.THR. 28/52 (14 M.1330)

Sonuç

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın sonlarına doğru büyük bir buhran içindedir. Bu buhran imparatorluğun birçok milletini olduğu gibi Ermenileri de kendi içine çekmiştir. Neticede birçok yerde görülen savaşlar ve çatışmalar, büyük bir güvensizlik ortaya çıkarınca Osmanlı Devleti'nden göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Göç eden gruplar arasında Ermeniler önemli bir yer işgal eder. Osmanlı Devleti bu göçleri bir nizam dairesinde yapabilmek için elindeki sınırlı imkânları kullanmak için çaba göstermiştir. Ancak bu çoğu zaman mümkün olamamıştır. Mürur tezkeresi ellerinde olan bazı Ermenilerin Osmanlıdan rahatlıkla çıkabildiği görülse de gayri meşru yollardan Avrupa'ya göç etmek isteyen Ermenilerin olduğu da sıklıkla görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nde yaşanan göçler sırasında yabancı posta ve nakliye şirketlerinin etkin olduğu görülmüştür. Bunlardan biri de Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde oldukça etkin bir posta servisi ve ulaşım vazifesi üstlenen Messagerie Maritimes adlı Fransız şirkettir. Şirketin birçok noktaya gidip gelen gemileri olsa da Osmanlı Devleti'nde en fazla faaliyet gösterenlerden biri Kongo Vapuru olmuştur. Vapurun Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilerin yurtdışına çıkmasında önemli bir rol üstlendiği dikkat çeker. Özellikle Mersin, İskenderun ve Beyrut gibi limanlardan Kongo Vapuru'na binen Ermenilerin Marsilya'ya gitmesinde hizmet vermiştir. Ancak bu nakillerin bir kısmı gayri meşru yollardan gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti uygunsuz olarak gördüğü bu faaliyetlerin önüne geçilmesi için Mersin Mutasarrıflığı, Adana Valiliği ve Beyrut'taki yetkililerini teyakkuzda tutmuştur. Hatta yerel yöneticiler kimi zaman Mersin Fransız Konsolosu'nun da işin içinde olmasını ve Osmanlı makamlarına yardım etmesini istemişlerdir. Bu şekilde Kongo Vapur kaptanının Ermenileri usulsüzce Marsilya'ya götürmesi önlenmeye çalışılmıştır.

Kongo Vapuru, Ermenilerin usulsüz bir şekilde Osmanlı dışına çıkarılmasındaki rolünden dolayı zaman zaman Osmanlı makamlarından tepki görmüştür. Bu tepki Messagerie Maritimes Kumpanyası'nın temsilcilerine de sık sık iletilmiştir. Neticede geminin ve kaptanın yürüttüğü faaliyetler Osmanlı makamlarını rahatsız edince geminin tutuklanmasına karar verilmiştir. Gemi giriştiği olumsuz eylemlerden dolayı Çanakkale yakınlarında tutuklanmıştır. Geminin tutuklanmasıyla beraber bu defa Fransa Elçiliği devreye girmiş ve tazminat meselesi ortaya çıkmıştır. Osmanlı makamları bu hadiseden ve ödenecek tazminat tutarından dolayı sık sık kendi aralarında yazışmalar yapmışlardır. Neticede bu paranın Posta ve Telgraf Nezareti tarafından ödenmesine karar verilmiştir. Genel itibariyle Kongo Vapuru'nun Osmanlı Devleti'nin son döneminde yolcu taşımacılığında etkin bir rol üstlendiği görülür. Osmanlı Devleti'ndeki Ermenilerin yurtdışına çıkışında da bu rol kendini göstermiş, buna karşılık Osmanlı Devleti bu teşebbüsleri kontrol altında tutmaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

a. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

BEO. 1491/111756 (24 M. 1318); 1494/112043; 2508/188065;

DH. MKT. 2341/68 (06 M. 1318); 2351/128 (29 M. 1318); 2354/47 (04 S. 1318);

DH.SN.THR, 28/52;

DH.TMIK.M. 72/13 (17S. 1317); 73/90 (30 Ra. 1317); 76/17 (28 Ca. 1317); 80/65 (07. L. 1317);

İ.HUS. 47/1313 (06. Z. 1313); 81/1317 (01. Z. 1317);

Y.MTV. 162/139 (12 S. 1315);

Y.PRK.EŞA 27/75 (24 S. 1315);

b. Araştırma ve İnceleme Eserler

Altıntaş, Ahmet, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışında Fransa'nın Rolü”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt VII, Sayı 1, 2005.

Babacan, Hasan, “1895 Maraş Ermeni Olayları ve Amerikalı Misyonerler”, *I. Kahramanmaraş Sempozyumu*, 6-8 Mayıs 2004.

Bağçeci, Yahya, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Anadolu'da Çıkan Ermeni İsyanlarına Karşı Osmanlı Devleti'nin Aldığı Askeri Tedbirler”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2008.

Bağçeci, Yahya, “1895 Zeytin Ermeni İsyanı”, *Turkish Studies*, Vol. 3/2, 2008.

Demir, Tanju, “Osmanlı İmparatorluğunda Deniz Posta Taşımacılığı ve Vapur Kumpanyaları”, *OTAM*, Sayı 17, Ankara, 2005.

Gül, Mustafa, “1896 Van Ermeni İsyanı ve Sonrasındaki Gelişmeler”, *OTAM*, Sayı 8, Ankara, 1997.

Gündüz, Ahmet, “1893 Yozgat Ermeni İsyanı ve 1915 Tehcirinin Olacağına Dair İpuçları”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 16 S:3, 2012.

Gürün, Kamran, *Ermeni Dosyası*, TTK Basımevi, Ankara, 1983.

Halaçoğlu, Ahmet, “İngiliz Konsolosu Longworth'a Göre Trabzon Vilayeti (1892-1898)”, *Belleten*, C. LXVII, Sayı: 250, Ankara, 2003.

Kanar, Mehmet, *Ermeni Komitelerinin Emelleri ve İhtilal Hareketleri*, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

Karabekir, Kazım, *Ermeni Dosyası*, Yay. Haz. Faruk Özergengin, Emre Yayınları, İstanbul, 2000.

- Karakaya, Recep, “Belgelerle Türk-Fransız-Ermeni İlişkilerine Genel Bir Bakış”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXIV, İstanbul, 2004.
- Karakaya, Recep, *Ermeni Meselesi Kronolojisi (1878-1923)*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul, 2001.
- Kodaman, Bayram, “II. Abdülhamid ve Kürtler-Ermeniler”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 21, 2010.
- Kodaman, Bayram, *Ermeni Macerası (Tarihi ve Siyasi Bir Değerlendirme)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta, 2001.
- Kolbaşı, Ahmet, “1878 Berlin Kongresi Sonrasında Osmanlı Ermenilerinin siyasi Kimlikleşmesi Sürecinde Rus ve İngiliz Etkisi”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Yıl: VII Sayı: 14, 2009.
- Münir Süreyya Bey, *Ermeni Meselesinin Siyasi Tarihçesi (1877-1914)*, Proje Sorumlusu Yusuf Sarımay, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 2001.
- Öney, Celal, “Amerikan Board ve Sason Ermeni İsyanının Amerika’da propaganda Aracı Olarak Kullanılması”, *Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt 1 Sayı 1, 2012.
- Öney, Celal, “Ermeni Meselesinin Oluşumunda ABD’nin rolü Nasıl Başlamıştır?”, *History Studies*, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 2011.
- Özşavlı, Halil, “1895 Antep Ermeni Olayları”, *Journal of Academic Social Studies*, Vol. 5 Issue 8, 2012.
- Öztunç H. Baha, “1897 Tokat Ermeni Olayı’nın Dış Basına Yansımaları ve Olayın Gerçek Yüzü”, *History Studies*, Vol. 2/1, 2010.
- Selvi, Haluk, *Birinci Dünya Savaşı’ndan Lozan’a Ermeni Sorunu*, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü, Sakarya, 2004.
- Selvi, Haluk, “Terör Eylemlerine Tarihsel Bir Yaklaşım: Osmanlı Devleti’nde Ermeni Terör Eylemleri ve Yurtdışı Bağlantıları”, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, Vol. 2(1), 2011.
- Şimşir, Bilal, *Ermeni Meselesi 1774-2005*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005.
- Şimşir, Bilal, *Osmanlı Ermenileri*, Bilgi Yayınevi, Türkçesi Şinasi Orel, Ankara, 1986.
- Ural, Gültekin, *Ermeni Dosyası*, Kemer Yayınları, İstanbul, 1998.
- Uras, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1987.
- Yıldırım, Mehmet Ali, “1895-1896 İsyanları Sırasında Ayntab’da Ermeniler ve Hınçak Cemiyeti”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXVII, s. 44, Ankara, 2008.

اطراف
مجلس
۹۹

۵

مسیه مشرفند نه مورود تحریکات صورتند۔

کیمه کونه مسیه کمدنه مساری ماریم نومیانه سنک قونقونام واپوری فیوراننک اسکندرونده بیه ایمل فیدنه سکده اوتوزده
ایخی بی واپوره الدین دیوننک نسبی خصوصک مسیه نزلت قونقونلغه بیلیغ قونقونلغه اهل حرارتی تاریخ وایکی یوز طقانه بر
نومردی عربیه متقدمه عرصه اولمشیدی بویابه فونسلودنه آکوب برصورتی لغا تقسیم قلنا نه تقریبی مائل نظر
بومسئلک تحقیقی ایچونه واپوره عزیزت و قیودانه ایمل مدارات ایملکنده سالف العرصه ارمیلرک واپوره الدین فیوراننک
شفاها بیانه دکونه لیدی نکره ده رضی اعتراف ایملدی و ایچمه ایخی نکره جاکانه ملک واپورک حرکت ایملدی حره ده وصل
اولدین و بردها بویکی بولسنگله عدم تکرری خنده سفارته یانه جفی اکلوشلدر زکراولنا نه ارمیلرک واپورده لیس
تسبب ایملرک ای کلایانه قیورانه بر فایح ماوند نه بولنا نه اسیای تجاری بی الجوب ترک ابدک و نه کویاسیای یازیه
ایضا ایملک اوزره واپورده ونده بولنا نه بیه عمال ایمل بیه نقرمانه سنک رضی خارج جیفین بکل مبرک لهما نه
حرکت بولری رضی برابر کونور دیک لیدی تحقیقه بیه ایملدر قیورانک حرکت واقفس صبی نظامانه مخالف و انصاف و سببی
محل اولنه نبی انسانه عبرت مؤثره اولمه اوزره تأدی لرونک ایجاب ایله مقام عالی اشعاری فوطری ساسی
حضرت دیرتینا لکاید اولباج اهل صلیق و اهل حرارتی

مسیه نزلت و بی قونقونونک تقریری ترجمه صورتند۔

اسکندرونده حقیقاً کتب اولسه اوتوز ارمیلرک « قونقون واپورده بولنه فخری مشعر رونکی تاریخی تحریکات عملی الدینیه
اولبابه بر تحقیقات یایچه اوزره مساری ماریم اجته خاتمه داوانده مذکور مساری واپوریه کیدم قونمانده
بویابه کی بیانده اکنه ونه لیمانده جیفه لینه باقلا شقمده اولانه برضدک طرفنه جا غلی اوزیه توف
ایدیکی وجیه تحقیقانه سنک مذکورده نکره لرینی عمل بویچیلر بولسینی اصومی اوزرینه بولنک حکومت علیه نظام
موقوف بولنقلری مدظف سید واپوره المسه اولدین سولیدی شو حالده عادی مهاجر دیک اولانه وارده ماموریم خایفه
کتب اولسه اولانه بویچیلری خارج جیفه لینی اوزریم الیم جیفه نه کندی بیاناتی تحریک لریم و برسی قیورانده جا ایملک
اوزرینه افاده سنه موقوف اولرجه برملکوب یازمشدرک طلب جور دیکلر وقت صورتی ذات سامیلرک کونوریم ایسه
برصده ده ایدی که معاهدات احصای اقتصادی صفوفه مشرک جرمنده دولای و رسماً حکومت علیه مرقوم ارمیلرک جیفه لینی
طلبه ابد ایسه ایچمه اول حالده نسیم ایله بیکم عرصه ایملک اوزره قونسلونوی مجبانم زجهانی سوسیاطری کونورده
ارسالنه لغت جوریلنه ایخی تحریکات علیه لرینی « قونقون واپوریک تجور الووب حرکت ایملدی حره ده وصل اولمشدر
مع حافی ایخی تحریکات منفرد اکر میلنده بیانه اولنا نه اسباب طلب سامیلرک اسعافه کیدیلرک درجه ده موقد دکل ایمل
لندنه ایسه مرقوم ملا حرلرک « قونقون واپوریه کتب اولمندنه کوریلنه بولسنگله تأسیف ایدیم و بردها بویوله معلوم
عدم تکرری خنده و امر لازم نه اعطا چولسی فطوس در سعادت سفیریمزه بولونه عرصه جابده کلیم اولبابه

۹۹

تخریفات
تألیف

بجایزه التخریفات اولین کنگو بخوانید

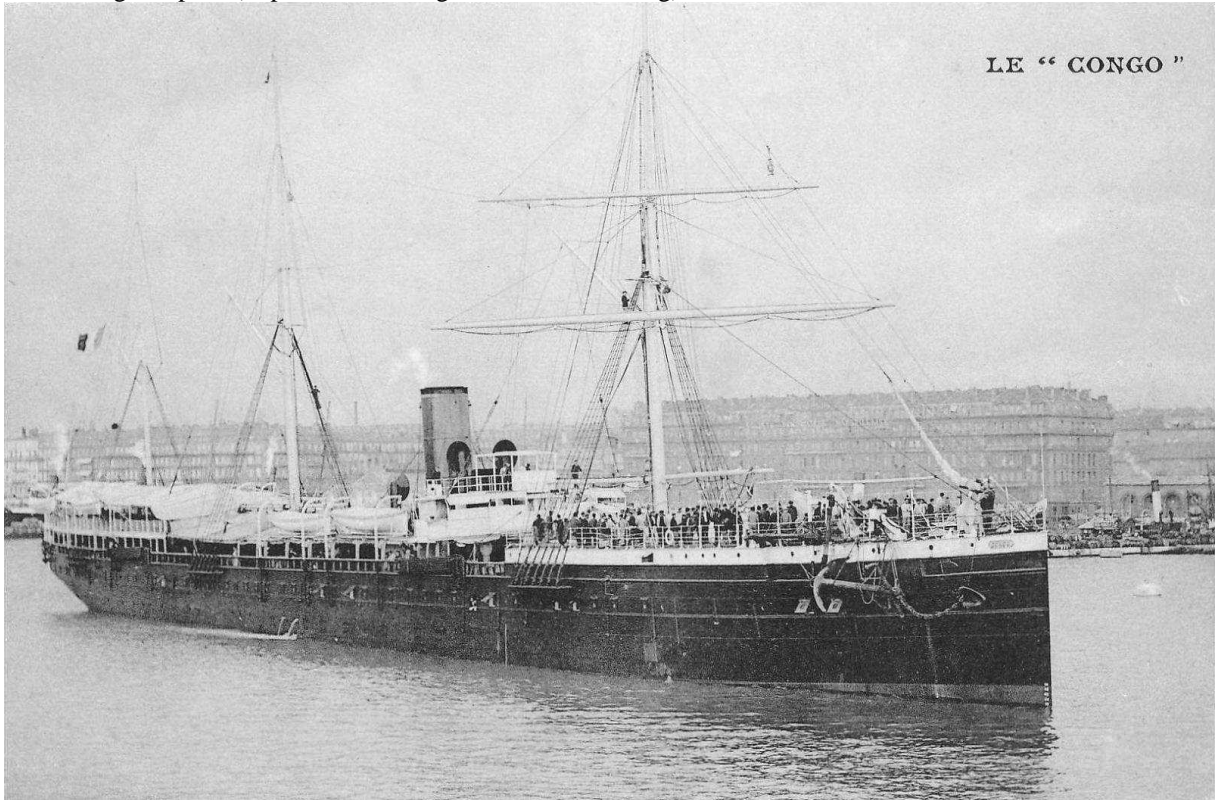
وصول نوسری															
امضال الز															
مأمورین و مکاتبین															
دریچه و سایر	۱۰														
مأمور نوشت															
کتابخانه و قمارباز															
آحادین مأمور															

زهد نفا در جمله

چند گونه مضمون مکنه و نه به برده او خیز به در سعادت حرکت اید به ساری قومیه نیزه فونفو
 و یوزن ضربون هالیسنه او فون قده ارض بونیه فی و بونون و ایور مکنه و نه به حرکت و بدیس
 و فیف قده قطع صافه اینه کفنده فون فیف اید صلوه ایلع حیناله نه فوه حی و سطح سید و ابوره اندیدی
 و بونون در سعاده طریفه مارسیله کیه جطدی برده و لایسته به شمار ادریس او زینه مکنه و نه
 لدر سوال انانه جوک بونون مکنه و نه او خرافیه به جواب نه فون اغیا قریس قاسوسنه
 و ابوره بنس اولدی ضمن اولمید بو بونیا در دسته تمیز بولدی فی و در سب مکنه فوسوننا
 آسانیه نظر بنس فکوره معوقه الفیزه تابع حسنی قریه سنه اولدی بیدر لکده کیفه و لایسه
 مذکوره اید محابره اید لکده ارض فی بزی معلومه مدونه - ۱۹۱۱ هر صبح

حلب و ایسی
شرف

Ek 1: Kongo Vapuru (<http://www.messageries-Maritimes.org>)

Ek 2: Kongo Vapuru (<http://www.messageries-Maritimes.org>)

